

Gyóni Géza háborús költészete.

A jelenben folyó világháború gondolkozó ember lelkében az anyagi és szellemi élet problémáinak egész sorát veti fel. Ezek között értékre nézve nem a legsúlyosabb, de lélektani érdekesség tekintetében nem is éppen a legutolsó az a feltűnő ellentét, melyet a küzdő felek háborús költészetének világszerte észlelhető szegénysége mutat, szemben azzal a gazdagsággal, melyet e páratlan világ-omlás testi és lelki élményekben, idegéleti megpróbáltatásokban, különös helyzetekben és jelenetekben, egy szóval: költői alkalmakban nyújt a költészet számára.

A 15-ik hónapjában járó világöklés még tart ugyan,* sőt úgy látszik, mintha most ért volna tető-pontjára; mégis, úgy gondolom, egy dologra: a lírai költészetre nézve nem hozhat már meglepetéseket. Ez a borzalmas háború, a maga hallatlan ember-pusztításával, elképzelhetetlen nagy dolog, égetően izgató probléma fog lenni később is. Tudós lelkek fognak vele birkózni, hogy keletkezését megértsék, lefolyását híuen megállapítsák s végső kimenetelét megmagyarázzák. Epikus vagy drámai költők is támadhatnak utána, a kik tárgyat, hősöket és jeleneteket, érzelmi és gondolati motívumokat, vagy legalább keretet munkáikhoz belőle vesznek.

Lírai költők számára ez a háború, azt hiszem, már a múlté. Úgy értem, hogy már nem az a lelket indító újdonság, mely új költőket teremthetne s többé már nem az a meglepő szenzáció, mely az érzések hárfáján az eddig ismert húrokból új hangokat varázsolhatna.

Göethe mondja, hogy minden igazi dal alkalmi költemény. Az alkalom, sajnos, még itt van; de első heve már elmúlt s a kitörő érzelemrohamok helyét kezdi már elfoglalni a reflexió és az a kritikus lelki állapot, mely útját vágja a lírai ömlengéseknek és szárnyát szegi minden kitérőbb érzelmi szárnyalásnak.

* Még 1915 októberében írtam és olvastam fel ezt az elme-futtatást az Erdélyi Irodalmi Társaságban. Akkor jelent volt meg Gyóni első háborús kötete (*Lengyel mezőkön*) s akkor dült legjobban a hírlapi vita Gyóni értéke fölött. Újra átolvasva, semmi szükségét sem érzem, hogy az akkor megírtakon akármit is változtassak.

Ezért gondolom, hogy bár még a háború köztünk dúl, egészen bátran megcsinálhatjuk a vele kapcsolatos lírai költészet mérlegét.

Ránk nézve a számadás bizony elég szerény eredményt mutat.

Köznépi költészetünk vette a legkönnyebben. A magyar köznép megindító naivsággal és egyszerűséggel elhozta hazúlról régi szerelmi és katonadalait, melyek alapján és egészében véve szintén nem egyebek szomorú szerelmi daloknál. Ezeket harsogtatta nagy tűzzel a csatatereken, először nyersen a maguk eredeti ellenmondó formájukban, később az irtózatos háború nyomása alatt több-kevesebb alkalmazkodó változtatással; a melyekben azonban nem mindig elég erős a helyzethez illő logika.

Kétségtelen, hogy köznépünk költészetét a nagy háború inkább megzavarta, mint megtermékenyítette. Furcsa változatokat, kevésbé találó travesztálásokat szült; eredeti, új termékeket alig alkotott.

Nem járt sokkal jobban a magyar értelmiség népköltése, az úgynevezett irodalmi népköltészet sem. A lapok és folyóiratok szerkesztősegeit elárasztották azok a háborús dalok, melyeket névvel vagy névtelenül, többé-kevésbé irodalmi műveltségű emberek gyártottak; a melyek, ha mindjárt egyenesen a lövészárkokban keletkeztek is, legfennebb *érdekes* adalékaik lehetnek a mai időknek, de mint eredeti és értékes költői alkotások, figyelemre alig érdemesek.

Csak valamivel vigasztalóbb az a kép, melyet műköltészetünk a maga egészében mutat. Régi ismert költőink egy része teljesen elhallgatott; a melyik néha néha megszólal, azon is érzik, hogy kelletlenül szól, vagy legalább is nehezebbre esik a beszéd. Van ugyan egy pár elszánt énekes, a kinek minden alkalom jó. Ezek programjukba iktatták a háborút is, mint annak idején a kecskeméti földrendést vagy a minden évben visszatérő márczius 15-ét és szorgalmasan zengedezik a háború borzalmaival és szívet facsaró jeleneteit. De olyan költő, a kinek halálosan komoly, szívéhez nőtt témája a háború; a kinek költészetében nem csupán epizód vagy futó alkalom, hanem forrás és motívum a háborúval kapcsolatos érzelmek-világ; a kinek szívében és nyelvén nem stilisztikai játék, hanem élő valóság a háború ezer izgalma és jelenete: ilyen költőnk, tekintve a ránk szakadó istenítélet fenséges, irdatlan nagyságát, hihetetlenül kevés van.

Ezek között is első *Gyóni Géza*.

Egyénisége és költészete magában véve is elég értékes, hogy érdeklődéssel forduljunk feléje. De kétszeres fontosságot nyer akkor, ha nem magában, hanem azokkal a kérdésekkel kapcsolatban nézzük őt és költeményeit, melyek a magyar háborús költészet irodalmában már eddig is felvetődtek vagy felvethetők.

Éppen azért le is mondok Gyóni verseinek külső leírásáról és bemutatásáról; ismertnek veszem azokat s figyelmemet inkább arra a sajtóságot helyezem, arra az ellenmondó szerepre fordítom, mely Gyónit oly előnyösen különbözteti meg hallgató vagy tehetetlen költő társaitól s költészetét oly magasan föléje emeli háborús líránk általános szegénységének. Ha ismertető leírást adnék, tán nagyobb esztétikai élvezetet nyújtana. Így, ha Gyónit kortársai közé állítom s a köztük mutatkozó ellentéteken keresztül próbálom őt megérteni, fejtegetéseim okvetlenül nehézkesebbek lesznek, de tán nagyobb irodalmi tanulsággal járnak.

A kik háborús költészetünkről eddig elmélkedtek, a mutatkozó szegénység okául szinte mind az általános emberi kultúra fejlődését hozták fel. E felfogás szerint tehát Gyóni költői sikerét kultúrája kisebb fajsúlyának köszönhetné.¹

Megvallom, hogy ebben a kultúra-elméletben úgy nagy általánosságban sem igen hiszek. Nehéz ugyanis megérteni: hogyha a mai embert vérengző tettei végrehajtásától, kegyetlen szurony-rohamai keresztülvitelétől nem tartja vissza a szinte kétezer éves keresztény kultúra, ugyan miért bénítaná meg a költőket annyira, hogy *nyelvvel* ki ne tudják fejezni azokat az érzelmeket, melyek a kezeket és lábakat *cselekvésre* bírják? És csakugyan azt is látjuk, hogy a nálunknál sokkal puhább kultúrájú nyugati nemzetek költői minden tartózkodás nélkül belevetik magukat a háborús mozgalmakba s az ellenség elleni izgatásból és gyűlölet-keltségből úgy kiveszik a részöket, akárcsak a legközönségesebb halandók.

Ha Gyóni Géza iránt igazságosak akarunk lenni, különbséget kell tennünk *értelmi* és *érzelmi* kultúra között. Tudjuk, hogy ma leginkább az értelmi kultúrának van becse; annak az ismeret-halmaznak, melyet rendszeres és hosszas iskolázások útján nyerünk s annak az elmésségnek, annak az öntudatos lélekjelenlétnek, melyet legfőképp társadalmi összeköttetéseinknek és az emberekkel való gyakori érintkezéseinknek köszönhetünk.

Ilyen értelemben Gyóni kultúrája aligha állja ki a versenyt szerencsésebb sorsú társaival. Az a körülmény, hogy mint egyszerű *közkatona* éli végig Przemysl várának hosszas ostromlását, feltétlenül ellene szól. Az sem nagyon biztató, a mit fogságból írt legelső levele mond, hogy t. i. a francia nyelvű táviratot nem értette meg.² Ám

¹ Pesti Hírlap. 1915. X. 22.

² Pesti Napló. 1915. X. 14.

mindez rá, a költőre, csak másodrendben tartozik. Egyetemi végzettsége Petőfiinek se volt s földrajzi ismeretei Shakespearenek is végtelesenül fogyatékosak valának. A költőt költővé, sőt az embert is emberré első sorban érzelmei teszik. E tekintetben Gyóni elsőrendű kultúr-ember.

Eszme-világa költeményeiből kitetszőleg kétségtelenül szűkkörű; a mennyiben kizárólag egyetlen tárgy: a háború körül forog. De vajjon kell-e ezt csupán ismeretei fogyatékoságának tulajdonítanunk? Mindenesetre annál meglepőbb az az érzelmi gazdagság és változatoság, mely ezen a szűk téren és aránylag igen kevés számú költeményben élénk tárul. Gyóni költészetének ez egyik legszebb és legértékesebb vonása. A háborúról, mindig csak a háborúról énekel; de erre az alapra szépen, gazdag egymásutánban sorakoztatja vallásos érzéseit, harczra tüzelő buzdításait, a halál-sejtelem borongását, feleségét érintő, megindító gyöngédségét, pajtásai, az egyszerű, hazaálmódó közlegények iránt érzett emberséges indulatát, a rohamra kancsukázott szegény muzsik sorsának megértő szánakozását, öcscsét, Mihály főhadnagyot illető naiv dicsekedését, együtt az intellektüelek iránt érzett megvetésével s az orosz czár ellen intézett kirohanásaival.

Olyan gazdag és főleg nemes érzelem-világ, a mely Gyóni Gézát, nemcsak mint költőt, de mint általában kultúr-embert is a lehető legszebb világításban mutatja. De ezentúl és ezenkívül: a hogyan a „*holnaposokat*“ csipkedi, azzal elmeélt és nem közönséges megfigyelő képességet árul el; a hogyan Balassa Bálint és a régi kurucz világ hangulatait és formáit életre kelti, feltétlenül irodalmi ismeretekre és iskolai kultúrára vall.

Én Gyóni Géza értelmi kultúrájában a gyöngeségnek csupán egy jelét találok s az is inkább előnyére szolgál. Ő a jelenlegi háború messze ágazó okai és igazságai felett teljességgel nem elmélkedik. Naiv hittől, szinte gyermekes bizalommal elfogadja a közszájon forgó érveket és okoskodásokat; minden baj okát az orosz czárban látja, a kiről találunk is egy pár olyan tulzó kifakadást, a melyeket épp oly szívesen elengednénk, akárcsak Petőfi hasonló hangú kifejezéseit egynémely forradalmi költeményében. Gyóni valóban nem sokat okoskodik a dolgok jelenlegi állása felett, hanem adotttnak veszi a helyzetet és szinte minden gondolkozás és tartózkodás nélkül veti magát bele a háború forgatagába.

És ez a szerencséje. Ha ő is, a helyett, hogy érzelmeinek teljes hevével belevetette magát a háború áradatába, elkezdett volna felette elmélkedni, valószínűleg úgy jár, mint okosabb, de kevésbé költő

társai, a kiket annyira megzavart a rájuk szakadó ellenmondással tele zuhatag, hogy bámulatukban és kritizáló kedvükben elfeledték az éneklést.

Ha így értjük az előhaladott emberi kultúra fékező hatását a jelen háborús költészetére, bátran elfogadhatjuk, azzal a fenntartással, hogyha Petőfire nem volt kultúrátlan cselekedet a harczok éneklése, az emberi kultúra nevében nem lehet kisebbsége ez Gyóni Gézának sem.

Mások úgy gondolkoznak, hogy háborús költészetünk szegénységének oka egyszerűen a költői tehetségek hiányában van.³

Ezzel szemben én azt hiszem, hogy a tehetségek, mint valami élő csírák, mindig és mindenütt készen állanak a mindenség kebelében s csak jelre és kedvező alkalomra várnak, hogy pályafutásukat megkezdhessék. Legerősebb bizonyságom erre nézve éppen maga Gyóni, a ki a szó szoros értelmében valóban szűnyadó tehetség volt a háború előtt s mikor eljött az ideje, egyszerre és csudásan emelkedett ki az ismeretlenség ködéből. Másképp ez az egyszerre kibukkanó, és hirtelen magasra emelkedő költői pálya lélektanilag megfejthetetlen maradna előttünk.

Ady Endre persze más véleményen van.⁴ Két fiatal tanulónak, a kik csakugyan nagyon fiatalok lehetnek, hogy ilyen ügyben hozzá fordultak, azt a választ adta, hogy Gyóni Géza soha sem volt költő s nem is lesz. Őt még a háború, ez az emberírtó kataklizma sem tudta azzá tenni; csak igaz poéták formáit és hangulatait transzponálta. „*Természetesen első sorban engem bányászott ki* — mondja Ady isteni együgyűséggel — *de szerencsére rossz bányász.*“ Ám azért éljen meg ő is szegény a háborúból, a mely annyiunkat tönkre tett.

Saját kifejezései ezek Adynak; s valóban nehéz rá nyugodtan valami okosat mondani. Legfennebb az öreg *Socratest* hívom segítségül, a ki már Krisztus előtt négyszáz évvel igen szomorú eredményre jutott a költők ítélőképességét illetőleg. Már ő látható bámullattal vallja meg bírái előtt azt a csudás felfedezését, hogy valamely költemény értelmét mások, egészen idegenek, sokkal helyesebben fogják fel és okosabban magyarázzák, mint maga, a ki írta.

A tehetségek felismerése, helyesebben: megérezése, kétségtelenül kényes és végtelenül bizonytalan foglalkozás. Tisztára szubjektív munka, melyhez objektív támasztékokat keresni nehéz és többnyire meddő fáradozás. Hiába hivatkozom Gyóni érzelmeinek gazdagságára, mélységére, erejére, nemességére, őszinteségére és igazságára; képzeleté-

³ Magyar Figyelő 1915. I. 67. I.

⁴ Budapesti Hírlap. 1915. X. 14.

nek élénk csapongására; előadásának minden póztól mentes egyszerűségére; stílusának világosságára és finomságaira; versformáinak keresetlen és mégis művészi harmóniájára. Mind ezek csupán szavak, a melyek életre csak akkor kelnek, ha előveszszük az egyes költeményeket s azokat lelkiünkön *közvetlenül* mintegy áteresztjük. S még akkor is, mivel a költészet szépségeinek megérezése épp annyira *személyes* (subjectiv) cselekedet, mint maga a költemény-írás, az emberi lelkek megértő és megérező erejének sokfélesége szerint a véleményeknek olyan ellentéteire bukkanhatunk, a melyek közt igazságot tenni hálátlan és keveset érő vállalkozás volna.

Ezért nem is akarok én Ady Endrével Gyóni Géza tehetsége felett vitatkozni. Még csak arra a gyors és általános népszerűsége sem hivatkozom, mely nevét máról holnapra országosan ismertté tette. Ezt a hirtelen támadó s magasra csapó népszerűséget magam is csak másodrendű tünetnek tartom, mert magam is vallom, a mit Rousseau hirdetett, hogy az igazságot inkább megtalálja *egy* ember, mint száz.

Megelégszem azzal a könnyebb és technikailag kivilhetőbb feladattal, hogy rámutatok Ady nyilatkozatában azokra a mozzanatokra, a melyek az ő Gyónit illető véleményét teljesen tarthatatlanná teszik.

Ady Endre nem lehet bíró ebben az ügyben, mert eltekintve attól, hogy ő nem esztétikus, hanem költő-társ, észrevetőleg haragszik Gyóni Gézára. És valljuk be: van oka a haragra!

Sokan fenték már fogukat a holnapos költők furcsaságain; sokan sokféleképpen gúnyolták azt az elképpesztő önhittséget, mely ennek az iskolának úgyszólván dogmájává lett s mely jó érzelmű ember előtt még a kétségtelen tehetséget is élvezhetetlenné, ellenszenvessé teszi. Sokan rugtattak neki több-kevesebb szerencsével ennek a mesterként irodalmi irányának, de senki úgy el nem találta a gyenge oldalukat, mint Gyóni. Csak egy költeményt írt hozzájuk: *Levél nyugatra*. De *azzal*, a mit írt; a *helylyel*, a honnan írta; az *idővel*, a mikor írta: olyan ütést mért az iskola fejére, a mely alighanem halálos. Innen a harag.

De még a harag sem motiválja eléggé azt a sivár üzleti felfogást, melylyel előbb Ady, később *Móricz Zsigmond* megengedik Gyóninak, hogy ő is éljen szegény. Ha újat és eredetit akartak ebben a nemben nyújtani, szívük őszinte feltárásáért csakugyan köszönetet érdemelnek. Úgy általában eleget hallunk és beszélünk irodalmunk elüzletiesedéséről; de ennyire nyíltan és tartozatlanul még eddig sehol sem nyilatkozott meg. Ha majd ezentúl ez is irodalmunknak egyik nyíltan, szegényérzet nélkül tárgyalható pontja lesz: az érdem ez idő

szerint feltétlenül nem a Gyónié. Ő szegény munkájának valami nagy anyagi hasznát eddig nem igen láthatta. A Przemysl várában történt kiadások jövedelméből ötezer koronát jótékony célra adott, a legújabb itthoni kiadás is teljesen jótékony célra megy. Hol itt az ok és miben van az a nagy bűn, a miért Gyóninak engedelmet kellene kérni a világtól, hogy élni, sőt költő lenni merészel?

Elhagyom ezt a pontot, mert bár végtelenül jellemző a nyilatkozókra, ez a kérdés még eddig szerencsénkre nem tartozik az irodalomhoz. Rátérek arra a pontra, a mely éppen ilyen jellemző, de már mégis több benne az irodalmi vonatkozás.

Ady Endre már tőle ismert, de tőlünk soha meg nem szokott keresetlenséggel azt vallja, hogy Gyóni őt bányászta ki, az ő formáit és hangulatait transponálta.

Hogy Gyóni a háború előtt mit csinált, milyen irányhoz tartozott, kit követett, azzal én most nem foglalkozom. A nyilatkozat Gyóni legújabban megjelent háborús kötetével kapcsolatban történt s ha ezt nézem, Ady állítását annyira lehetetlennek, annyira képtelennek látom, hogy lélektanilag valamennyire is csak úgy értem meg, ha *Socrates* költőire gondolok s ha számba veszem az önkritikának azt a teljes hiányát, a mely költők, művészek körében nem szokatlan tünemény ugyan, de ilyen mértékben, mint Ady Endrében, nem sokszor jelentkezett.

Gyóni háborús költészetében az Ady-iskolának semmi nyoma. Érzelmek olyan tárgyak körül forognak, a melyek a modern magyar irodalmi iskola körében egyáltalában nem divatosak. Hogy csak egy példát említsek: a hogyan Gyóni a feleségéről énekel, az a hang és érzés vajjon ismerős-e az Ady-sták előtt? Tudtunkkal a mai modern írónak (irodalmi értelemben) nincs is feleségük. S ha tán volna: akkor sem igen van hozzájuk és róluk mondanivalójuk. Gyónit érzelmeinek nemes vonása világfelfogásának naiv idealizmusa, inkább Petőfi iskolájába sorozza, mint abba a cinikus, sivár felfogású körbe, melynek megindítója Ady.

Az új magyar iskolának legérdekesebb s egyben legértékesebb munkája az új magyar lírai nyelv megteremtése, vagy legalább az a törekvés, a mely erre irányul. Lírai költészetéről lévén szó, el kell ismernünk ennek a munkának a jelentőségét s egész bátran állíthatjuk Vörösmarty hasonló természetű működése mellé, melylyel a Kazinczy-féle újtott nyelvből a magyar költői nyelvet megteremtette.

Csakhogy mindezt az új magyar iskola igen nagy zajjal és sok erőfeszítéssel csinálja. A nagy zajt inkább arra értem, hogy minden nyakatekert új kifejezést úgy üdvözöl, mintha egyszersmind új gondolatnak, új érzés-mozdulatnak volna hordozója. S ezzel rászabadí-

totta a magyar költői nyelvre a kontárokat, a kik azt hiszik, hogy csak új szót, új kifejezést, új formákat kell gyártaniok s mindjárt modern költökké válnak. Innen van az újdonságnak, az eredetiségnek az a hajszolása, mely ennek az iskolának legfeltűnőbb vonása.

Mindebből Gyóniban semmi sincs. Ilyen értelemben az ő költészete se nem új, se nem eredeti. Elfogadja a háborúról általánosan kialakult véleményeket, nem akar új szempontokat felállítani, új világfelfogást képviselni; nem énekel soha nem hallott érzelmekről és nem fedez fel csak tőle ismert új gondolatokat. Ő csak *egy a népből*, a kinek minden eredetisége abban áll, hogy megtalálta művészi és nyelvbeli formáját olyan érzelmeknek és gondolatoknak, melyek sokakban, tán mindenkiiben éltek, de hangot adni nekik más nem tudott, legkevésbé Adynak Nyugat emlőjén túlmívelődött iskolája.

Hogy ennyi eredetiség kevés? Úgy ítélem: ilyen értelemben volt eredeti még maga Petőfi is, Arany János pedig egész bizonyosan. És ha Gyóni versbeli és nyelvbeli formáit okvetlenül osztályoznunk kell, sokkal inkább Arany János tiszta, világos, nemes pátoszszal tele nyelvére gondolunk, mint arra a homályos, erőltetett új magyar nyelvre, melyet Adyéknek köszönhetünk.

Végül még egy kérdést: vajjon mi lesz Gyóni költészetének a sorsa háború után?

Óvatosan előre bocsátom, hogy az efféle elmefuttatásokat magam is csupán lélektani játéknak tekintem, a melynek alig van több értelme mint pld. az időjóságnak. Mégis felvetem, nemcsak azért, mivel már mások is felvetették, de inkább azért, mivel összefügg némileg Gyóni egyéniségével és tehetségének kérdésével.

Kétségtelen, hogy Gyónit a háború tette költővé s teljességgel nincs kizárva, hogy a háborúval költői pályája is véget ér. Vajjon költői tehetségének hiányát fogja-e ez bizonyítani?

Én úgy képzelem, hogy Gyóni egyénisége abból az álmodozó, cselekvésre nehezen mozduló, puhaságra serény típusból való, melyből annyi van a szláv lelkek közt s a melytől, hogy mi magyarok sem vagyunk idegenek, tanúság rá Arany János. Gyóni lelkének a húrjai, úgy látszik, kemény materiából valók, a melyek csak erős ütésre rezonálnak. Ez az erős ütés volt a háború. Elmúlván az erős hatás, nem lehetetlen, hogy megszűnik a húr rezgése is.

Akkor is csak azt kell majd mondanunk, hogy ő is egy a tragikus sorsú magyar költők sorozatából; ő is az *egyművű írók*: *Zrinyi, Mikes, Katona, Teleki László és Madách* fajtájából való.

(Kolozsvár.)

Seprődi János.